

Henryk Gąsior

Funkcje wycieczek szkolnych w edukacji wczesnoszkolnej dzieci

Nauczyciel i Szkoła 1 (4), 50-56

1998

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Henryk GAŚSIOR

Funkcje wycieczek szkolnych w edukacji wczesnoszkolnej dzieci

Wycieczka szkolna stanowi swoistego rodzaju proces realizacji celów, zadań programowych nauczania, wychowania, kształtowania umiejętności kontaktów człowieka ze środowiskiem lokalnym i ponadlokalnym i wyrabiania nawyków aktywności ruchowej, jak też umysłowej. Jest ona jedną z form pracy dydaktyczno-wychowawczej szkoły, pozwalająca uczniom na bezpośrednie spotkanie ze środowiskiem naturalnym, z jego walorami estetycznymi, wartościami materialnymi i składnikami naszego życia. Uczeń poprzez wycieczkę poznaje własne środowisko, cały region, kraj a także terytoria naszych sąsiadów i świata. Wrasta czynnie, poznawczo w wiedzę geograficzną, historyczną, etniczną, kulturową i gospodarczą.¹ Tym samym wycieczka może stanowić formę organizacyjną lekcji poza ławką szkolną², metodę czynnego, aktywnego nauczania różnych przedmiotów programowych oraz może sprzyjać prawidłowemu rozwojowi fizycznemu, umysłowemu, psychicznemu i społecznemu ucznia. Szkoła nowoczesna ma kształtować wszechstronnie osobowość dorastającego człowieka, przygotowywać go do ustawicznej edukacji, do pracy i czynnego wypoczynku. Ważne miejsce poza kształceniem umysłu, umiejętności praktyczno-usługowych, produkcyjnych i rozwijaniem działania społecznego zajmuje w życiu dorastającego człowieka, problem przygotowania go do permanentnej edukacji, do uczestnictwa w kulturze fizycznej, w krajoznawstwie, turystyce, jako integralnej części kultury ogólnoludzkiej. We współcze-

¹ W. Okoń: Słownik pedagogiczny. Warszawa 1975, s. 339.

² K. Denek: Wycieczki we współczesnej szkole. Poznań 1997, s. 89.

snej szkole coraz szerzej wchodzi do edukacji szkolnej i pozaszkolnej: wychowanie fizyczne, rekreacyjno-zdrowotne, sportowe, krajoznawczo-turystyczne. Stanowi ono podstawowy składnik wszechstronnego wychowania człowieka i technicystycznej kultury.³ Jest to również wychowanie człowieka do kultury czasu wolnego, do aktywnego wypoczynku poprzez ruch, wycieczki różnorodne, turystykę i krajoznawstwo. Nowoczesnej szkole wyznacza się istotne zadania w zakresie: wychowania obywatelskiego, wychowania europejskiego, krajoznawczego, turystycznego, a w tym zdrowotnego, profilaktyki zdrowotnej, rozwoju fizycznego dzieci i młodzieży, usportowienia uczniów, ukształtowania twórczych postaw społecznych, niezbędnych we współżyciu w mikro i makro zbiorowiskach ludzkich. Zważywszy, że cywilizacja teraźniejsza i przyszła XXI wieku będzie charakteryzowała się typowymi formami aktywnego spędzania czasu wolnego przez dzieci, młodzież i dorosłych, jak między innymi rozwojem krajoznawstwa, turystyki rekreacyjnej, sportem „rozrywkowym”, masowym i kwalifikowanym, gramami: zabawami ruchowymi, uprawianiem zajęć z zamiłowania tzw. „hobby” – nowoczesny system edukacji narodowej i europejskiej zakłada wielostronne przygotowanie dorastającego człowieka do „małych” i dużych form wczasów.⁴ Jest to jedna z funkcji edukacji nowoczesnej w dobie gospodarki wolnorynkowej, wysokiej techniki i rozwoju nauki. Współczesna cywilizacja technicystyczna wyznacza nowoczesnej szkole główne kierunki jej rozwoju. Zwłaszcza aktualnie „dobro i prawo człowieka” do wolności, do samostanowienia o sobie, samourzeczywistnienia się do jego wszechstronnego rozwoju stanowią wartość nadrzędną. Dlatego też humanizm, los człowieka – kultura współżycia ludzkiego – poczucie bezpieczeństwa życia – obcowania z jego zdrową przyrodą – naturą,⁵ idea: wolności, obywatelstwa, europejskości, pokoju i wysokich wartości, w tym chrześcijańskich spleta się w jedną całość perspektywicznego celu wychowania młodego pokolenia. W tym też tkwi sens, istota wartości treści kształcąco-wychowawczych nowoczesnej szkoły XXI wieku.

Realizację tych kierunków i celów nauczania i wychowania rozpoczynać trzeba od wieku przedszkolnego kończąc na później starości każdego człowieka. Dla zbadania problemu – jakie ma być miejsce wychowania rekreacyjnego, krajoznawczego, turystycznego, a w tym wycieczek szkolnych w rozwoju dzieci w wieku 7–10 lat, Katedra Pedagogiki Społecznej Wydziału Pedagogiki i Psychologii Uniwersytetu Śląskiego przeprowadziła w latach 1996–1997 pod moim kierunkiem badania dotyczące funkcji wycieczek szkolnych w edukacji wczesnoszkolnej.

³ H. Gašior: O miejsce krajoznawstwa i turystyki w edukacji ustawicznej człowieka. „Chowanna”, Katowice 1981, nr 1, s. 27.

⁴ A. Kamiński: Czas wolny i jego problematyka społeczno-wychowawcza. Wrocław–Warszawa–Kraków 1965, s. 229.

⁵ H. Gašior: Funkcje turystyki w wychowaniu młodzieży do kultury ochrony naturalnego środowiska. „Chowanna”, Katowice 1983, nr 3, s. 247.

Badaniami objęto: 10 klas pierwszych, 10 klas drugich i 10 klas trzecich szkoły podstawowej z terenu woj. katowickiego i bielskiego. Łącznie 750 uczniów i 50 nauczycieli – wychowawców nauczania początkowego. W badaniach posłużono się następującymi metodami, technikami i narzędziami zbierania materiału empirycznego. Były nimi: metoda sondażu diagnostycznego z technikami: wywiadu środowiskowego, analizy dokumentów pedagogicznych, analizy statystyczno-porównawczej; metoda obserwacji kierunkowej, dotyczącej aktywności intelektualnej i społecznej uczniów klas I–III w czasie wycieczek szkolnych; metoda fragmentarycznego eksperymentu pedagogicznego na 15 grupach eksperymentalnych. W grupach tych realizowano program nauczania z przedmiotu: środowisko społeczne i przyrodnicze w oparciu o celowo dobrane wycieczki szkolne oraz na 15 grupach kontrolnych, w których z kolei realizowano program z tego przedmiotu w murach szkolnych, sposobami tradycyjnymi. W grupach eksperymentalnych i kontrolnych w ciągu roku szkolnego 1996/97 przeprowadzono raz w kwartale pomiar szkolnej wiedzy pojęciowej uczniów klas I–III z przedmiotu środowisko społeczne i przyrodnicze za pomocą testów słownikowych z tej dziedziny dla uczniów klas I, II i III. (Patrz testy słownikowe ze środowiska społeczno-przyrodniczego autorstwa K. Czarnieckiego, P. Kowolika).⁶ Uznano, że dla realizacji w klasach I–III przedmiotu: środowisko społeczno-przyrodnicze niezbędne są wycieczki szkolne o charakterze dydaktycznym, czyli lekcje poza ławką szkolną. Każda wycieczka miała opracowany swój elaborat, czyli szczegółowy konspekt lekcji w terenie, to jest: w muzeum, w teatrze, w kinie, w kościele, w bibliotece, w lesie, w polu, w sadzie, ogrodzie, zakładzie pracy, w sklepie, na poczcie, nad rzeką, jeziorem, w górach, w parku i na terenie rekreacyjnym.

W klasie I wytypowano następujące główne pojęcia, które uczniowie mieli umieć nazwać, objaśnić, umiejscowić, zinterpretować, opisać słownie, napisać poprawnie i przedstawić rysunkiem – obrazem. Były to: muzeum, kościół, teatr, kino, biblioteka, przychodnia lekarska, szkoła, las, pole, sad, ogród, zakład pracy, warsztat, sklep, poczta, rzeka, jezioro, góry, park, teren gier i zabaw.

W klasie II wystąpiły z kolei pojęcia: straż pożarna, pogotowie ratunkowe, policja, lecznica zwierząt, urząd, nazwy zawodów, znaki drogowe, pory roku, opady atmosferyczne, nazwy wybranych owadów, warzyw, owoców, czy też zwierząt domowych, polnych, leśnych, narzędzia pracy, miesiące, kierunki świata.

W klasie III wytypowano następujące pojęcia: park narodowy, zbiorniki wodne, szlaki komunikacyjne, rodzaje lasów, elektrownie, kanalizacja, port rzeczny, morski, barki rzeczne, kutry, statki, okręty, nawigator, satelita komunikacyjny, przejście graniczne, linia brzegowa, bursztyny, tajga, lotnisko, powódź, latarnia morska, gmina, województwo, Rzeczpospolita Polska, PKS, PKP, Liga Ochrony Przyrody,

⁶ K. Czarniecki, P. Kowolik: Metoda badań szkolnej wiedzy pojęciowej uczniów klas I–III. Katowice 1994, s. 32–46.

Wojsko Polskie. Każda wycieczka szkolna – dydaktyczna organizowana dla uczniów eksperymentalnych klas I–III była z nimi, wspólnie przygotowana, omawiana i organizowana. Większość tych uprzednio wymienionych pojęć było przyswajanych przez uczniów, poprzez: usytuowanie w terenie, funkcjonowanie, obserwowanie, wyszukiwanie, odkrywanie, analizowanie, opisywanie słowne, rysowanie, porównywanie, klasyfikowanie i syntetyzowanie, nadając tym pojęciom rzeczową treść – wiedzę. Było to nauczanie czynnościowe, operacyjne-myślowo, ruchowo, sytuacyjne ze szczególnym zwróceniem uwagi dzieci na zapamiętywanie skojarzeniowe, porównywanie cech, klasyfikowanie nazw, obserwowanie zjawisk rzeczy, przedmiotów, obiektów: wnioskowanie dedukcyjne. W ten sposób w trakcie wycieczek szkolnych rozbudzano u dzieci ciekawość poznawczą, zainteresowania, a nawet zamiłowania do okazów przyrody naturalnej i współdziałania między sobą w odkrywaniu, poszukiwaniu i opisywaniu zaobserwowanych zjawisk życia społecznego i przyrodniczego.

Wartość każdej wycieczki szkolnej zależała od wprowadzenia uczniów w jej problematykę, od wyboru terenu, kierunku wędrowki, środków lokomocji, od koncentracji uwagi i emocji uczestników w trakcie aktywnego zwiedzania obiektów, zjawisk, instytucji czy też okazów przyrodniczych. Najważniejszą sprawą kończącej się każdej wycieczki była umiejętność podsumowania jej wyników jeszcze w czasie wycieczki i w klasie na następnych lekcjach utrwalających wiedzę pojęciową ze środowiska społeczno-przyrodniczego. W czerwcu 1997 r. podsumowano wyniki badań empirycznych w klasach eksperymentalnych I–III i porównano je z klasami kontrolnymi. „Klucz” do oceny wyników rozwiązywanych testów słownikowych z przedmiotu środowisko społeczno-przyrodnicze przyjęto z pracy K. Czarneckiego, P. Kowolika.⁷ Odpowiedzi oceniano punktami a następnie je przeliczono na oceny: bardzo dobry, dobry, dostateczny, niedostateczny, bardzo słaby. Końcowe wyniki badań ilustruje tabela statystyczna nr 1.

Analiza danych statystycznych z tabeli 1 wskazuje na znaczny wzrost postępów w nauce uczniów klas eksperymentalnych z przedmiotu środowisko społeczno-przyrodnicze w porównaniu z uczniami klas kontrolnych. Wprowadzony do klas eksperymentalnych jeden z podstawowych czynników dydaktycznych, jakim jest wycieczka szkolna, systematycznie organizowana przez cały rok szkolny 1996/97 w ramach realizacji przedmiotu środowisko społeczne i przyrodnicze w klasach I–III przyczynił się do efektywnego wzrostu wiedzy z tej dziedziny u uczniów badanych. I tak, oceny: bardzo dobry w klasach empirycznych otrzymało z tego przedmiotu po roku nauki w czasie wycieczek szkolnych 197 uczniów, czyli 51,6% a w kontrolnych klasach tylko 94 osoby, tj. 25,5%. Wzrost postępów w nauce u tych uczniów jest większy o ponad 100%. Oceny dobry uzyskało w klasach eksperymentalnych – doświadczalnych z kolei 133 uczniów (34,8%), w kontrolnych

⁷ K. Czarnecki, P. Kowolik: Tamże, s. 36 i 46.

Tabela 1.
Oceny uzyskane w eksperymentalnych i kontrolnych klasach I-III z przedmiotu środowisko społeczno-przyrodnicze
(stan z 15 czerwca 1997)

Lp.	Ocena	Klasy eksperymentalne						Klasy kontrolne						Ogółem badanych uczniów
		liczba ocen w klasie						liczba ocen w klasie						
		I	II	III	liczba	Razem %	I	II	III	liczba	Razem %			
1.	bardzo dobry	66	67	64	197	51,6	31	33	30	94	25,5	291		
2.	dobry	44	43	46	133	34,8	39	40	42	121	33,0	254		
3.	dostateczny	15	12	11	38	9,9	38	36	34	108	29,3	146		
4.	niedostateczny	3	2	4	9	2,4	10	9	11	30	8,2	39		
5.	bardzo słaby	2	1	2	5	1,3	6	5	4	15	4,0	20		
6.	Razem uczniów w klasie	130	125	127	382	100,0	124	123	121	368	100,0	750		

121 (33%), stopień dostateczny otrzymało w klasach doświadczalnych 38 uczniów (9,9%), w kontrolnych 108 (29,3%), oceny niedostateczny, zdobyło tylko 9 uczniów (2,4%), w kontrolnych 30 osób (8,2%), bardzo słaby stopień, miało w klasach empirycznych zaledwie 5 osób (1,3%), zaś w kontrolnych aż 15 uczniów, czyli (4,0%). Reasumując wyniki w klasach empirycznych można stwierdzić, że ich uczniowie opanowali materiał nauczania z przedmiotu środowisko społeczno-przyrodnicze w stopniu bardzo dobrym i dobrym (330 osób na 382 badanych), czyli 86,4%, natomiast w klasach kontrolnych takie oceny z opanowania tej wiedzy uzyskało 215 osób, na 368 ocenianych co stanowi 58,4% ogółu tych uczniów. Dane te pozwalają stwierdzić, że uczniowie uczestniczący aktywnie w lekcjach poza ławką szkolną – na wycieczkach przez cały rok szkolny uzyskali przyrost wiedzy z przedmiotu środowisko społeczno-przyrodnicze prawie o 30% więcej, oceniany w stopniu bardzo dobrym i dobrym.

Należy także stwierdzić, że wycieczka szkolna, jako forma lekcji poza ławką w klasie pozwala uczniowi klas I–III na bezpośredni kontakt z rzeczywistością. Staje się źródłem trwałych wrażeń i spostrzeżeń niezbędnych do kształtowania się myślenia, pamięci uwagi, tworzenia sobie pojęć oraz przyczynia się do rozwoju mowy.⁸ Dlatego też wycieczki szkolne można zaliczyć do najskuteczniejszych środków dydaktycznych, nazywanych często pomocami naukowymi.⁹ W związku z tym wycieczki możemy podzielić na: dydaktyczne, turystyczne, krajoznawcze, rekreacyjno-zdrowotne, terenowo-zwiadowcze-orientacyjne. Z uwagi na środki lokomocji, przemieszczania się człowieka w terenie, dzielimy wycieczki na: piesze, rowe, autokarowe, konne, kolejowe, samolotowe, wodne i inne. Wszystkie typy i rodzaje wycieczek spełniają następujące funkcje: funkcję poznawczą; kształcącą; wychowawczą; stymulującą – pobudzającą rozwój fizyczny i umysłowy ucznia; kompensującą braki w rozwoju osobowości, socjalizującą – uspołeczniającą jednostkę „akceleracyjną”, czyli przyśpieszającą rozwój umysłowy, fizyczny, psychiczny i społeczny danej osoby; zdrowotno-rekreacyjną oraz organizacyjną czas wolny człowieka żyjącego w ekstremalnych warunkach środowiskowych. Dlatego ukształtowane poprzez wycieczki, turystykę, krajoznawstwo od najmłodszych lat życia człowieka nawyki i umiejętności poszanowania i ochrony przyrody stają się trwałymi, sprzyjają lepszej adaptacji do zmieniających się warunków środowiskowych i pozwalają twórczo kształtować nowe. Przez realizowanie między innymi przedmiotu środowisko społeczno-przyrodnicze w kl. I–III wychowujemy dzieci do kultury ochrony środowiska ludzkiego. Chodzi tu przede wszystkim o uświadomienie całemu społeczeństwu istoty, sensu działania w tym zakresie, o wzbogacenie wiedzy

⁸ H. Gutowska: Środowisko społeczno-przyrodnicze w kl. I–III, Warszawa 1987, s. 154.

⁹ M. Chymuk: Rola wycieczek w nauczaniu przedmiotu środowisko społeczno-przyrodnicze. „Życie Szkoły” 1989, nr 9, s. 560.

o przyrodzie, doprowadzenie do wysokiej aktywności społecznej dzieci, młodzieży i dorosłych na rzecz tworzenia nowych warunków środowiskowych i opieki nad zabytkami przyrody oraz dalszym rozwojem życia człowieka. Kultura kształtowania i ochrony naturalnego środowiska człowieka pojmowana jest tu jako swoisty, twórczy stosunek jednostki i zespołów ludzkich do natury, to umiejętność racjonalnego planowania, organizowania, przeprowadzania i uczestnictwa dzieci, młodzieży i dorosłych w permanentnym rozwoju przyrody oraz jako wyraz wysokiej świadomości społecznej i wiedzy o potrzebie i sposobach ratowania środowiska naturalnego przed zagładą. Kultura kształtowania i ochrony środowiska znajduje odbicie w sposobie życia, zachowania się, reagowania na otoczenie, współdziałania i postępowania z innymi osobnikami przy wykonywaniu różnych czynności w danych warunkach środowiskowych w czasie pracy, nauki i rekreacji. A zatem kultura ochrony środowiska to określony styl życia człowieka w ramach społeczności ludzkiej w naturalnym środowisku. Do kultury kształtowania i ochrony naturalnego środowiska człowieka można wychować młode i dorosłe pokolenie najbardziej efektywnie i skutecznie w procesie wycieczek szkolnych, turystyki, krajoznawstwa oraz czynnej rekreacji organizowanej przez szkoły, placówki opiekuńczo-wychowawcze, zakłady pracy. O potrzebie organizowania wycieczek, turystyki i ruchowej rekreacji w dobie nowoczesnej cywilizacji technicznej świadczą następujące przejawy w naszym życiu społecznym:

- zagrożenie zdrowia fizycznego i psychicznego w związku z jednostronnością wysiłków umysłowych,

- nieunikniony wzrost czasu wolnego wynikający z mechanizacji, automatyzacji, komputeryzacji warunków życia, nauki i pracy – rozwój urbanizacji, przebywanie w zamkniętych lokalach, spędzanie większości dnia w pozycji siedzącej; zanieczyszczenie i zagrożenie lokalnego środowiska przyrodniczego, słabe nasłonecznienie i dotlenienie mikrośrodków zamieszkania ludności większych aglomeracji miejskich i całej biosfery kuli ziemskiej.¹⁰ W związku z tym wychowanie młodego pokolenia i dorosłego społeczeństwa do czynnej rekreacji, do uprawiania wycieczek, turystyki i krajoznawstwa powiązanego z procesem kształtowania kultury ochrony środowiska winno się stać jednym z ważnych celów i zadań nowoczesnej edukacji narodowej na miarę XXI wieku. Tego rodzaju edukacja niezbędna jest już od wychowania dzieci w wieku przedszkolnym, uczniów klas I–III i w klasach starszych szkoły podstawowej i ponadpodstawowej. Proces ten ma przebiegać nie tylko w nauczaniu przedmiotu środowisko społeczno-przyrodnicze, ale poprzez realizację czynnego nauczania wszystkich przedmiotów szkolnych.

¹⁰ M. Demel: O wychowaniu zdrowotnym. Warszawa 1968, s. 148.